

Nela Kušanić

Državni arhiv u Sisku
Frankopanska 21
Sisak

STANDARDIZACIJA SLUŽBE, JEDAN OD OSNOVNIH PREDUVJETA UČINKOVITA DJELOVANJA ARHIVA KAO USTANOVE

UDK 930.251(497.5):006.1

Izlaganje sa znanstvenoga skupa

Ovim člankom autorica želi ukazati na neke od problema koji su se javili kada je planirala razvoj ustanove u kojoj radi, a koje prepoznaje kao probleme čitave službe. Također ukazuje na izostanak standarda koji bi možebitno olakšali razvoj službe. Članak je nastao kao poticaj i uvod raspravi Standardizacija arhivske službe Republike Hrvatske na stručnom savjetovanju Hrvatskoga arhivističkog društva, održanom u Topuskom (13.–15. listopada 2004.).

Ključne riječi: *standardi, arhivsko zakonodavstvo, kriteriji razvoja, arhivska služba Republike Hrvatske, neujednačenost poslovanja*

Uvod

Standardizaciju i normizaciju u arhivskoj službi doživljavam kao važan korak prema organiziranom razvoju i modernizaciji arhivskih ustanova. Taj je proces započeo utvrđivanjem državnoga statusa arhivskih ustanova (1993. Zakonom o ustanovama),¹ a nastavljen je donošenjem Zakona o arhivskom gradivu i arhivima,² a i donošenjem odgovarajućih provedbenih propisa. Mislim da je to proces koji niti nakon donošenja svih predviđenih zakonskih provedbenih propisa neće biti okončan, već će njegov daljnji razvoj određivati naša svakidašnja praksa. Nema sumnje da je to tema o kojoj bi struka uvijek imala i morala ponešto reći.

¹ Narodne novine br. 76/1993.

² Narodne novine br. 105/1997.

Utvrđivanje minimuma u pogledu prostora, kako radnoga, tako i spremišnoga, kadrova, opreme, pa i načina rada pojedinih odjela unutar službe trebalo bi stvoriti temelj za rješavanje trenutnoga, a za državnu službu i nedopustivoga stanja, u kojem poneke arhivske ustanove nemaju niti minimum radnih uvjeta.³ Isto tako, možemo konstatirati da postoji i određeni nesrazmjer u odnosu broja zaposlenih službenika, (koji opet ovisi o raspoloživim radnim uvjetima) i zaduženja utvrđenih Zakonom i drugim propisima, koja su jednaka za sve arhive. Sigurno je da bi ujednačenost našega rada, ponajprije našega pristupa imateljima arhivskoga gradiva, a i korisnicima gradiva u arhivima, pridonosila pozitivnijoj društvenoj percepciji ove službe.

Normiranje i standardizacija trebaju olakšati planiranje rada, osiguranje nužnoga radnog prostora i prostora za smještaj gradiva (što ističem kao apsolutni prioritet, jer je u protivnom nemoguće ozbiljnije rješavanje svih drugih problema). Olakšali bi se i opravdali planovi zapošljavanja službenika i namještenika, racionalizirali planovi rada i nabavka opreme, odnosno, olakšalo bi se osiguravanje osnovnih pretpostavki za izvršavanje zakonom utvrđenih funkcija ove službe.

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima utvrdio je neka jedinstvena mjerila organizacije, kao i osnovne principe djelovanja arhivske službe Republike Hrvatske. Na ovaj način utvrđena mjerila i principi detaljnije su razrađena do sada objavljenim provedbenim propisima, a to su:

- Pravilnik o korištenju arhivskog gradiva /NN br. 67/1999.)
- Pravilnik o evidencijama u arhivima (NN br. 90/2002.)
- Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN br. 90/2002.)
- Pravilnik o predaji arhivskog gradiva arhivima (NN br. 90/2002.)
- Pravilnik o polaganju stručnih ispita u arhivskoj struci (NN 93/2004.)
- Pravilnik o stručnom usavršavanju i provjeri stručne osposobljenosti djelatnika u pismohranama (NN 93/2004.)
- Pravilnik o zaštiti i čuvanju arhivskog i registraturnog gradiva izvan arhiva (NN br. 63/2004.)

³ Smatram da problem osiguranja prostora kao temeljne predispozicije za postojanje i djelovanje određene ustanove (koja je k tome pod okriljem Države) ne bi trebao biti prepušten isključivo snalžljivosti njezina ravnatelja!

- Pravilnik o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva (65/2004.).

Prvih šest provedbenih propisa na ovom popisu više se bavi standardizacijom načina i kvalitete rada i postupaka pri obavljanju određenih zakonom utvrđenih funkcija arhiva, odnosno načinom stjecanja određenih stručnih arhivističkih zvanja te utvrđivanjem minimuma stručne osposobljenosti djelatnika u pismohranama.

Posljednja dva pravilnika na ovom popisu usmjerena su prema standardizaciji radnih uvjeta u arhivima te utvrđivanju minimalnih uvjeta za smještaj gradiva, kako u arhivima, tako i u pismohranama imatelja, utvrđivanju minimuma opreme te minimalnoga broja i strukture stručnoga osoblja arhiva.

Možemo, dakle, konstatirati da su donošenjem navedenih propisa utvrđeni temelji za postojanje i funkcioniranje službe, no rekla bih da nam i dalje nedostaju osnovni kriteriji razvoja. Mislim da utvrđivanjem minimuma nismo osigurali razvoj službe već njezinu stagnaciju. Jedna od osnovnih karakteristika predmeta našega rada, dakle arhivskoga gradiva, jest da je ono neprestano u nastajanju, što je, osim prirodnoga procesa prilagođivanja službe zahtjevima života suvremenoga društva, dovoljan razlog da ova služba itekako mora razmišljati o svom razvoju.

Iskustva Državnoga arhiva u Sisku

S problemom nedostatka pravih razvojnih kriterija suočila sam se, nastavljajući rad svojih prethodnika, pri pokušaju da u Državnom arhivu u Sisku stvorim prije svega normalne (zadovoljavajuće) radne uvjete i, naravno, zadovoljavajući smještaj za gradivo koje se, zbog nedovoljnoga prostora u Arhivu, još uvijek nalazi kod imatelja, i to nerijetko u neprikladnim uvjetima. Normaliziranje uvjeta rada bilo je moguće samo do određene mjere, koju nam je opet diktirala količina raspoloživa prostora. Pokazalo se da je povećanje radnoga i spremišnoga prostora preduvjet bez kojega ova ustanova ne može na zadovoljavajući način izvršavati sve svoje zakonom utvrđene obveze. Tomu treba dodati da u postojećim radnim uvjetima, koji u potpunosti onemogućuju razvoj ustanove, ne postoji niti mogućnost specijalizacije stručnih djelatnika, što svakako rezultira odlaskom ambicioznijih, na čije su obrazovanje utrošena i financijska sredstva i vrijeme.⁴

⁴ Pod utrošenim vremenom podrazumijevam vrijeme koje odnosi mentorski rad, nuždan za poučavanje novih djelatnika, a pod utrošenim sredstvima mislim na sredstva koja se izdvajaju za polaganje stručnih ispita i pohađanje tečajeva radi ispunjavanja osnovnoga propisanog preduvjeta koji novi djelatnik mora zadovoljiti kako bi ostvario pravo na rad na neodređeno vrijeme.

Napominjem da govorim s pozicije ravnateljice jednoga od najmanjih arhiva u Republici Hrvatskoj, koji zapošljava samo šest stručnih djelatnika (zajedno s ravnateljicom) i koji s obzirom na skučenost prostora kojim raspolaže, čak i uz odobrenje Ministarstva financija i Ministarstva kulture za otvaranje još jednoga radnog mjesta, fizički nema kamo smjestiti novoga djelatnika, a pritom održati barem minimalne radne uvjete. Povelik popis zaduženja koja pred nas, kao i pred sve ostale arhive, stavlja pozitivno arhivsko zakonodavstvo uspijevamo izvršavati između ostaloga i zato što je svatko od nas u stanju raditi bilo koji stručni posao, ukoliko se za to ukaže potreba. U takvim uvjetima specijalizacija doista nije moguća.⁵

Nakon višegodišnjih pokušaja da se pronađe adekvatno rješenje u suradnji s lokalnim organima samouprave, a i Ministarstvom kulture, odnosno nakon niza odbačenih prijedloga i ideja, dogradnja postojeće zgrade u Frankopanskoj ulici br. 21 u Sisku pokazala se kao najbrže i najjeftinije rješenje. Ovim zahvatom trajno bi se riješio problem nedostatka radnoga prostora, normalizirali uvjeti rada, ali i stvorile tehničke pretpostavke za širenje ustanove, tj. povećanje broja stručnih djelatnika (kojem već duže ova ustanova teži), te stvorili uvjeti za adekvatan smještaj gradiva koje je, prema našim evidencijama o stanju na terenu, već trebalo biti smješteno u arhiv.

No, odgovore na pitanja kako odrediti potrebne radne i smještajne kapacitete, kako utvrditi neophodan broj stručnih djelatnika, pa i namještenika, kako utvrditi količinu i kvalitetu neophodne i prateće opreme, u trenutku izrade projektnoga zadatka (2000.) nije bilo moguće pronaći u pozitivnom arhivskom zakonodavstvu, nego sam svoje procjene temeljila na dotadašnjim vlastitim iskustvima, iskustvima svojih prethodnika i kolega iz drugih arhivskih ustanova i, naravno, na literaturi. Sa sličnim problemima neminovno će se susresti i eventualni osnivač neke nove arhivske ustanove, koji bi u skladu s **Pravilnikom o uvjetima smještaja, opreme, zaštite i obrade arhivskog gradiva, broju i strukturi stručnog osoblja arhiva** (objavljenom u svibnju 2004., NN br. 65.) prilikom osnivanja arhiva trebao izraditi studiju opravdanosti i izvedivosti u kojoj osim utvrđivanja postojanja minimalnih uvjeta za rad novoga arhiva, mora izraditi i procjenu potrebnoga spremišnog, radnog i korisničkog prostora i pripadajuće opreme te utvrditi broj i strukturu potrebnoga stručnog, administrativnog i pomoćnog osoblja. Ovaj je Pravilnik doduše riješio neke od mojih dilema; na primjer: utvrdio je neophodan broj stručnih djelatnika za obradu gradiva na svakih 1000 dužnih metara gradiva i broj djelatnika na zaštiti gradiva u

⁵ Problem napredovanja u službi usko je povezan s iznesenim problemom, jer vlastito stručno usavršavanje radi stjecanja zvanja viši arhivist i arhivski savjetnik podrazumijeva mogućnost koncentracije na određene probleme i određene poslove, što bi trebalo rezultirati »objavljenim stručnim i znanstvenim radovima iz arhivske struke«. Uvjeti i kriteriji za napredovanje tema su o kojoj bi se svakako još trebalo raspravljati, možda na jednom od narednih savjetovanja ili okruglih stolova!

arhivu na svakih 2000 dužnih metara, ali kriterij utvrđivanja broja neophodnoga pratećeg osoblja – namještenika, nije utvrđen niti ovim niti bilo kojim drugim propisom. Bilo bi korisno utvrditi barem približni dopušteni omjer broja zaposlenih namještenika i broja stručnih djelatnika u jednoj arhivskoj ustanovi. Isto tako, primjećujem i izostanak nekih, ne manje važnih, tehničkih normativa, primjerice za kvadraturu prostora neophodnoga za smještaj tisuću dužnih metara gradiva.

Naznaka mogućih načina rješavanja

Mislim da bi nam u tom smislu kao dobar uzor mogao poslužiti **pokušaj standardizacije i normiranja započet 1970-ih**, točnije 1987. godine na razini Republike Hrvatske,⁶ koji, međutim, nikada nije proveden do kraja. Ovaj pokušaj polazi od spoznaje da osnovni kriterij standardizacije i normiranja u arhivskoj službi mora biti količina gradiva u arhivu, odnosno količina gradiva u nastajanju. Stoga norme i standarde temelji na zamišljenom »tipičnom arhivu« koji skrbi o točno utvrđenoj količini gradiva. Tipični arhiv zamišljena je (idealna) arhivska ustanova koja raspolaže utvrđenom količinom prostora za određenu količinu gradiva, kao i točno utvrđenim brojem službenika i namještenika preciziranih zvanja, ali predviđa i nužna povećanja zaposlenih s obzirom na veličinu stvarnoga arhiva, tj. s obzirom na to je li riječ o dvokratniku, trokratniku ili višekratniku tipičnoga arhiva.

S obzirom na dosadašnja iskustva i sve, gore opisane, važne momente ove problematike, zaključila sam da upravo ovako precizna vizija tipičnoga, idealnog arhiva, utvrđenoga prema kriteriju količine gradiva smještene u njegovim spremištima, može biti vrlo dobar temelj za stvaranje planova razvoja službe, odnosno može bitnu izradu studija o opravdanosti osnivanja novih arhiva. No, tadašnji pokušaj da se normira rad u arhivima utvrđivanjem potrebnoga broja sati (minuta i sekunda!) za obavljanje određenih stručnih i drugih poslova smatram suvišnim (a možda i kontraproduktivnim), jer zbog raznolikosti arhivskoga gradiva, raznolikosti radnih uvjeta u pojedinim ustanovama ne može dati rezultate koji bi poslužiti kao mjerilo.

Isto tako mislim da bi pri oblikovanju razvojnih kriterija službe trebalo razmotriti i utvrđivanje određenih ustrojbenih jedinica, koje bi u svom sastavu morale imati sve arhivske ustanove. Želim reći da unutrašnje ustrojstvo arhivskih ustanova ne bi smjelo biti samo predmetom dogovora ili nekakvoga naslijeđenog stanja. Pritom

⁶ »Normativi i standardi u arhivskoj djelatnosti Socijalističke Republike Hrvatske – Prijedlog«, (prijedlog pripremila radna skupina: Marijan Rastić, Josip Kolanović, Miljenko Pandžić, Josipa Paver, a pri izradi Prijedloga rabljeni su tekstovi Martina Modrušana i Tatjane Mušnjak.), HDA, 1987.

naročito mislim na **postojanje stručnih knjižnica** pri arhivskim ustanovama. Koliko mi je poznato gotovo svi državni arhivi u Republici Hrvatskoj imaju određeni knjižni fond, koji služi kako djelatnicima arhiva, tako i korisnicima gradiva u arhivu. U nekim arhivima, koji raspolažu potrebnim prostorom, stručna knjižnica postoji kao poseban odjel. Takvi odjeli moraju, u skladu sa Zakonom o knjižnicama, imati i odgovarajuće stručno osoblje. No, baš zbog slučajeva možebitnih osnivanja novih arhivskih ustanova bilo bi dobro utvrditi, nekim od propisa, trebaju li ili ne arhivi imati stručne knjižnice i možda u mogućoj mjeri standardizirati i sadržaj knjižnoga fonda.

Nadalje, člankom 43. Zakona o arhivskom gradivu i arhivima kao osnovne djelatnosti državnih arhiva navode se sigurnosno i zaštitno snimanje arhivskoga gradiva te **restauratorski i konzervatorski poslovi** u svezi s arhivskim gradivom. No, isti Zakon predviđa postojanje adekvatnih laboratorija samo pri Hrvatskom državnom arhivu. Znači li to da ostali arhivi ne bi trebali imati ovakve laboratorije, iako je, naravno, kapacitet središnjih laboratorija ograničen?! Određen broj područnih arhiva ipak ima laboratorije, a njihova oprema i održavanje svakako nisu jeftini. Ne bi li u ovakvim uvjetima ipak bilo racionalnije propisati određene kriterije za postojanje ili osnivanje stručnih laboratorija pri arhivima. Mislim da u ovom slučaju samo tehnički kriteriji (prostor, sredstava za opremu, stručno osoblje) ne mogu biti dovoljni, već da bi njima trebali prethoditi određeni stručni kriteriji, koje naše zakonodavstvo na žalost ne poznaje.

No, ako pokušamo malo detaljnije analizirati ovaj problem, zaključujemo da takav, stručni kriterij, može primjerice biti količina oštećenoga gradiva u arhivima, odnosno procjena količine gradiva koje treba zaštitno snimiti te procjena priliva takvoga gradiva u arhiv. Tomu bi prethodio opsežan posao koji bi, međutim, mogao uroditi samo približnim rezultatima. Sljedeći mogući kriterij mogla bi biti veličina područja na kom pojedini arhiv obavlja svoju djelatnost. S tim u svezi možda bi bilo rješenje ponovno utvrđivanje mreže arhiva (utvrđena 1963., već je preživjela određene izmjene – osnivanjem Arhiva u Gospiću). Osim što bi snimio i utvrdio novonastalu situaciju, isti pravilnik mogao bi precizirati koji državni arhivi trebaju imati stručne laboratorije (slično utvrđivanju mreže konzervatorskih odjela). Osnovna sredstva za rad ovih laboratorija (opremu, stručno osoblje, nabavu repromaterijala) trebala bi osigurati država, koja se ionako Zakonom o ustanovama »opredijelila za arhive« (zadržala ih pod svojim okriljem), izražavajući tako svoju svijest o značenju

arhivskoga gradiva kao kulturne baštine. Uspostavljanjem mreže laboratorija upotpunila bi se zaštita arhivskoga gradiva na području cijele Republike Hrvatske i rasteretili središnji laboratoriji, a vjerojatno i racionalizirala potrošnja.

Na kraju bih istaknula još jedan problem koji utječe na opći dojam društva o ovoj službi, a to je neujednačenost našega poslovanja. Ova neujednačenost dijelom proističe iz nedorečenosti postojećih propisa, a dijelom iz njihova neprimjenjivanja. Posebno važnim držim ujednačenost naših postupaka pri obavljanju nadzora nad zaštitom gradiva kod imatelja te ujednačenost nastupa pri izdavanju gradiva na uporabu, rješavanju zahtjeva stranaka, a naročito pri naplati arhivskih usluga. Primjerice, člancima 20. i 21. Pravilnika o korištenju arhivskog gradiva (NN br. 67/1999.) utvrđeno je da se za izradu preslika, uporabu posebne tehničke opreme ili najma audiovizualnoga gradiva arhivu plaća naknada prema cjeniku usluga državnih arhiva. Prema ovom cjeniku arhivi bi trebali naplaćivati i istraživanja za pojedine korisnike, kao što su rodoslovna i druga tematska istraživanja. U skladu s Pravilnikom ovakav cjenik za sve usluge u arhivima trebalo bi odobravati Ministarstvo kulture RH na prijedlog Hrvatskoga državnog arhiva i trebao bi vrijediti za sve arhive u Hrvatskoj. Koliko mi je poznato Pravilnik je donesen 1999., a još uvijek nemamo takav jedinstveni cjenik, te cijene usluga u arhivima variraju od simboličnih do vrtoglavih.

Summary

SERVICE'S STANDARDIZATION – ONE OF THE PRECONDITIONS FOR THE EFFECTIVE ARCHIVAL INSTITUTION

Standardization in archives is certainly a very significant step towards organized development and modernization of archives (especially of state archives). The standardization process in the archives of the Republic of Croatia started by determination of their position as state archives (1993) by Institution Law, it was carried on by adoption of the Law on Archival Material and Archives (1997) as well as by introduction of relevant supplementary regulations. It is a process which will not be brought to an end after the introduction of all anticipated supplementary regulations but which further development will be determined by daily archival practice.

Through the analysis of issued regulations the author concludes that a basis for the existence and activity of archives has been established, but that there are still no basic development criteria.

Archival legislation in force does not give complete answers to the next questions: how to determine the necessary number of professional workers as well as

employees, how to determine the quantity and quality of necessary and supporting equipment?

The author points out that a lack of uniformity in archival work in the Republic of Croatia is another problem which influences essentially a general impression on archives. The lack of uniformity is partly a result of incompleteness of existing regulations which are not fully applied. The author emphasizes a significance of the uniformity in surveillance procedures of documents protection at their owners as well as of the uniformity in giving out documents and solving users' inquiries, and especially of the uniformity in charging for the provided services.

Key words: standards, archival legislation, development criteria, archives in the Republic of Croatia, lack of uniformity in archival work

Translated by Rajka Bućin